

УДК 349.6

Тамара Рахнянська,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри міжнародних відносин
факультету журналістики і міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена дослідженню змісту правового поняття екологічних послуг у сфері екологічного підприємництва, а також правовому регулюванню екологічних послуг в Україні як складової механізму організації та функціонування системи екологічного менеджменту на підприємстві. На підставі положень чинного законодавства України автором проаналізовано імперативні та диспозитивні засади механізму правового регулювання надання та отримання екологічних послуг у сфері екологічного менеджменту.

Ключові слова: екологічні послуги, екологічний менеджмент, екологічне підприємництво, правове регулювання, імперативні та диспозитивні засади механізму правового регулювання надання та отримання екологічних послуг у сфері екологічного менеджменту.

Динаміка розвитку суспільства, його потреб та інтересів породжує необхідність не лише правового регулювання нових суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності людини, а й збалансованого співвідношення антропогенної діяльності та вимог щодо збереження безпечного для життя і здоров'я довкілля з урахуванням потенційних можливостей природи. Це, в свою чергу, стає поштовхом до усвідомлення необхідності екологізації різних секторів економіки, тобто організації та здійснення природокористування з урахуванням, в першу чергу, положень концепції сталого розвитку. Як наголошує Г. І. Балюк, Україна на сьогодні потребує збалансованого розвитку, при якому виробництво та споживання будуть ощадними й дбайливими до природних ресурсів, дадуть можливість природним екосистемам відновлюватися, бути безпечними для людей, підтримувати життєдіяльність прийдешніх поколінь [1].

Слід зазначити, що одними з ключових інструментів «озеленення» господарської діяльності є співпраця суб'єктів державної, комунальної та приватної форм власності на засадах публічно-приватного партнерства, впровадження й реалізація екологічного менеджменту на

підприємствах, підняття рівня правової свідомості та екологічної освіченості населення, усвідомлення ключового впливу підприємств, як бізнес-структур, на стан довкілля. Так, відповідно до п. 4.10 Розділу 4 ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. до інструментів реалізації національної екологічної політики віднесено, зокрема, стимулювання розвитку екологічного підприємництва, а саме: надання послуг природоохоронного призначення. Разом з тим, окрім послуг природоохоронного призначення, не менш значимими є послуги у сфері використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. У зв'язку з цим, метою даної статті є дослідження правового поняття екологічних послуг у сфері екологічного підприємництва, а також механізму правового регулювання екологічних послуг в Україні як складової організації та функціонування системи екологічного менеджменту на підприємстві.

Проблеми екологічного менеджменту та екологічних послуг є актуальними не лише для дослідників юридичної науки, а й для представників інших наукових напрямів. Зокрема слід зазначити про

праці таких вчених, як В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, А. П. Гетьмана, І. І. Каракаша, Т. Г. Ковальчук, Л. Ф. Кожушка, Т. П. Козаченко, В. Ф. Косенка, М. В. Краснової, В. О. Лук'янихіна, Н. Р. Малишевої, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка, О. О. Погрібного, В. Ф. Семенова, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та ін. Однак на сьогодні в юридичній доктрині малодослідженим залишається поняття екологічних послуг та їхня роль у системі організації та функціонування екологічного менеджменту на підприємстві. Зокрема у науковій літературі екологічні послуги визначаються як «комплекс послуг з попередження шкідливого впливу на оточуюче середовище» [2], як «заходи щодо відтворення екологічних благ, які визнані суспільством необхідними і здійснюються господарськими суб'єктами-природокористувачами» [3], як «особливий вид діяльності, спрямований на задоволення потреб суспільства, громади чи людини в якісному житті, покращення навколишнього природного середовища, що забезпечується на умовах бюджетного або комплементарного фінансування» [4], як «вид діяльності (підприємницької, громадської чи законодавчо-нормативної), яка спрямована на виявлення, оцінку та запобігання негативним впливам на здоров'я людини чи якість довкілля» [5] і т. д.

У межах цього наукового дослідження *екологічні послуги у процесі здійснення екологічного менеджменту на підприємстві*, на наше переконання, слід розглядати як визначені нормативно-правовими актами та/або договірними зобов'язаннями заходи превентивного, охоронного, захисного, відновлюваного характеру, які надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями (послугодавачами) безоплатно або на платній основі з метою раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в процесі здійснення суб'єктом господарювання (послугоотримувачем) певного виду господарської діяльності.

Якщо вести мову про нормативне поняття екологічних послуг у сфері екологічного менеджменту, в чинному законодавстві України термін «екологічні по-

слуги» не вживається. Разом з тим, ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. закріплено поняття «послуга», яке визначається як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Щодо порядку надання та отримання екологічних послуг, слід відмітити, що на законодавчому рівні зазначене питання залишається не врегульованим. В Україні правовий механізм надання й отримання екологічних послуг знаходиться на стадіях формування і розвитку. Зауважимо, що донедавна послуги екологічного характеру надавалися територіальними органами Міністерства екології та природних ресурсів України в порядку, затвердженому наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 30 січня 2002 р. № 46, та згідно з переліком, визначеним постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2001 р. № 1430. Станом на сьогодні названі нормативно-правові акти втратили чинність.

Аналіз положень чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що наразі послуги екологічного характеру відносяться до адміністративних послуг. Правові засади надання адміністративних послуг встановлено ЗУ «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. Відповідно до ст. 1 вказаного Закону адміністративні послуги є результатом здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямованого на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону. Адміністративні послуги надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, уповноваженими відповідно до закону надавати адміністративні послуги безпосередньо, через центри надання адміністративних послуг та/або через Єдиний державний портал адміністративних послуг (ст. 1, ч. 1 ст. 9 Закону).

Зазначимо, що перелік адміністративних послуг, які надаються органами державної влади, що формують та реалізують державну політику у сфері вико-

ристання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, міститься в положеннях окремих нормативно-правових актів. До таких послуг за предметом правового регулювання можна відносити, зокрема, послуги у сфері: *поводження з відходами*: видача дозволу (ліцензії) на збирання, заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини, здійснення операцій у сфері поведження з небезпечними відходами; *користування надрами та видобування дорогоцінного каміння*: надання спеціального дозволу на користування надрами за результатами продажу на аукціоні/без проведення аукціону, видача ліцензії на видобування дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння (Перелік платних адміністративних послуг, які надаються Міністерством екології та природних ресурсів і Державною службою геології та надр, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 705); *використання водних ресурсів, земель водного фонду, водогосподарських споруд*: підготовка та видача технічних умов на проведення інженерних робіт на землях водного фонду та об'єктах меліоративних систем, відведення зворотних вод, виконання земляних робіт, робіт із землеустрою та оцінки земель водного фонду, виконання проектних, ремонтно-будівельних, протифільтраційних робіт тощо (Перелік платних послуг, які надаються бюджетними установами, що належать до сфери управління Державного агентства водних ресурсів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1101); *використання атмосферного повітря*: видача дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (Порядок проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 302); *використання земельних ресурсів*: погодження проекту землеустрою

щодо відведення земельної ділянки (статті 186, 186¹ Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р.) та інші послуги.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доцільне виокремити ряд ознак, притаманних екологічним послугам, які надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування у сфері екологічного підприємництва, а саме: (1) учасники стають суб'єктами правовідносин щодо надання та отримання екологічних послуг на засадах субординації; (2) однією зі сторін таких правовідносин (послугодавачем) виступає орган державної влади та/або орган місцевого самоврядування, однак не виключається можливість участі бюджетних установ, які надають екологічні послуги на підставі нормативно-правового акта; (3) закріплення порядку надання та отримання екологічних послуг переважно на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів; (4) екологічні послуги можуть надаватися на платній або безоплатній основі; (5) наслідком надання й отримання екологічних послуг є не економічна вигода послугоотримувача, а суспільно корисний ефект, якого сторони намагаються досягти в результаті участі в правовідносинах (раціональне використання природних ресурсів, охорона довкілля, забезпечення екологічної безпеки).

Всі ці ознаки характеризують імперативні засади механізму правового регулювання надання та отримання екологічних послуг у сфері екологічного менеджменту. Разом з тим, враховуючи подвійну правову природу екологічних відносин, регулювання яких здійснюється на засадах імперативності та диспозитивності, слід також зазначити про екологічні послуги у сфері екологічного менеджменту. Оскільки порядок надання та отримання послуг у цілому належить до сфери цивільного та господарсько-правового регулювання, будь-яким договірним відносинам про надання послуг, у тому числі, екологічного характеру, притаманні загальні ознаки договірних зобов'язань про надання послуг. У цивілістичній науці зазначається, що ці ознаки слідує з особливостей об'єкта таких договірних зобов'язань, а саме: нематеріального характеру послуг та не-

роздільного зв'язку послуги з особистістю послугонадавача [6].

Щодо екологічних послуг у сфері екологічного підприємництва, які надаються підприємствами, установами, організаціями на засадах диспозитивності, відмітимо, що в основі таких послуг — передача одним суб'єктом господарювання іншому певних функцій з управління процесом раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, що належать до функціональної складової екологічного менеджменту на підприємстві. Відтак диспозитивні засади механізму правового регулювання надання та отримання екологічних послуг у сфері екологічного менеджменту на підприємстві проявляються в таких особливостях: (1) учасники стають суб'єктами правовідносин щодо надання та отримання екологічних послуг на засадах координації; (2) однією зі сторін таких правовідносин (послугонадавачем) виступає підприємство, установа, організація, які надають екологічні послуги на підставі договору; (3) надання та отримання екологічних послуг здійснюються в порядку, передбаченому нормативно-правовими актами, локальними актами суб'єкта господарювання, а також договірними зобов'язаннями сторін; (4) екологічні послуги надаються переважно на платній основі; (5) метою в наданні та отриманні екологічних послуг у сфері екологічного підприємництва, окрім досягнення суспільно корисного ефекту, є також економічні інтереси послугонадавача та/або послугоотримувача.

У процесі здійснення екологічного менеджменту суб'єкт господарської діяльності може отримувати наступні екологічні послуги від інших підприємств, установ, організацій, зокрема: екологічний консалтинг (послуги з розробки пропозицій щодо зеленого будівництва, створення зелених зон), екологічний аудит (оцінка системи екологічного менеджменту підприємства на відповідність вимогам екологічного законодавства), екологічна експертиза (дослідження, аналіз та оцінка діючих об'єктів та комплексів, що мають значний негативний вплив на стан довкілля), екологічний аутсорсинг (розробка природоохоронних заходів та планів природоохо-

ронної діяльності; представлення інтересів послугоотримувача під час проведення перевірок контролюючими органами з питань природокористування й охорони довкілля), освітня екологічні послуги (підвищення рівня екологічної культури та обізнаності працівників підприємства) тощо. Слід наголосити, що чинним законодавством не врегульовано порядок надання суб'єктами господарювання екологічних послуг. Це, в свою чергу, призводить до нерозуміння змісту екологічних послуг у цілому, видів послуг екологічного характеру, які можуть надаватися у процесі здійснення екологічного менеджменту на підприємстві, що в цілому призводить до гальмування створення системи екологічного менеджменту на підприємстві. У зв'язку з цим, на нашу думку, відносини між суб'єктами господарювання щодо надання та отримання екологічних послуг у процесі здійснення екологічного менеджменту слід перевести у площину правовідносин шляхом створення спеціального механізму правового регулювання таких відносин.

Таким чином, проведене дослідження дає можливість зробити наступні **висновки**: (1) екологічні послуги у процесі здійснення екологічного менеджменту на підприємстві слід розуміти як визначені нормативно-правовими актами та/або договірними зобов'язаннями заходи превентивного, охоронного, захисного, відновлюваного характеру, які надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями (послугонадавачами) безоплатно або на платній основі з метою раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в процесі здійснення суб'єктом господарювання (послугоотримувачем) певного виду господарської діяльності; (2) зважаючи на те, що у досліджуваній сфері правового регулювання екологічні послуги можуть надаватися органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами та організаціями, автором проаналізовано імперативні та диспозитивні засади механізму правового регулювання надання та отримання екологічних послуг у сфері екологічного менеджменту

на підприємстві; () встановлено, що наразі чинним законодавством України послуги екологічного характеру віднесено до адміністративних послуг. Разом з тим, поза сферою правового регулювання залишаються відносини, які виникають між суб'єктами господарювання

щодо надання та отримання екологічних послуг у процесі здійснення екологічного менеджменту на підприємстві. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити спеціальний механізм правового регулювання таких відносин.

ПРИМІТКИ

1. Балюк Г. Правове забезпечення екологічної складової сталого розвитку : проблеми законодавчого регулювання, створення екологічної столиці світу та удосконалення екологічної освіти в Україні / Г. Балюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2012. — С. 9—13. — (Юридичні науки; Вип. 92).

2. Орел О. І. Екологічні послуги як спосіб задоволення екологічних потреб суспільства / О. І. Орел // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : зб. тез доповідей Дванадцяті щорічної Всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 18—19 квітня 2012 р. : СумДУ, 2012. — С. 132—135.

3. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування / О. Л. Кашенко. — Суми : Університетська книга, 2000. — 421 с.

4. Котенко Н. В. Управління фінансуванням публічних екологічних послуг у системі територіального природокористування : дис. ... канд. екон. Наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Н. В. Котенко — Суми, 2011. — 267 с.

5. Загвойська Л. Д. Концептуалізація послуг екосистем у сучасному еколого-економічному дискурсі / Л. Д. Загвойська // Наукові праці Лівівської академії наук України : зб. наук. праць. — Львів : РВВ НЛТУ України. — 2013. — Вип. 11. — С 178—185.

6. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова [та ін.] : за ред. О. В. Дзери. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 1200 с.

Рахнянская Тамара. Правовое регулирование экологических услуг в процессе осуществления экологического менеджмента на предприятии.

Статья посвящена исследованию содержания правового понятия экологических услуг в сфере экологического предпринимательства, а также правовому регулированию экологических услуг в Украине как составляющей механизма организации и функционирования системы экологического менеджмента на предприятии. На основании положений действующего законодательства Украины автором проанализированы императивные и диспозитивные основы механизма правового регулирования предоставления и получения экологических услуг в сфере экологического менеджмента.

Ключевые слова: экологические услуги, экологический менеджмент, экологическое предпринимательство, правовое регулирование, императивные и диспозитивные основы механизма правового регулирования предоставления и получения экологических услуг в сфере экологического менеджмента.

Rakhnianska Tamara. Legal regulation of environmental services rendering implementation of environmental management in the enterprise.

Article is devoted to research the content of the legal notion of environmental services in the sphere of environmental entrepreneurship and legal regulation of environmental services in Ukraine as the part of the organization and functioning of environmental management system in the enterprise. On the grounds of Ukrainian legal legislation provisions the author analyses imperative and dispositive bases of the mechanism of legal regulation of providing and receiving environmental services in environmental management.

Key words: environmental services, environmental management, environmental entrepreneurship, legal regulation, imperative and dispositive bases of the mechanism of legal regulation of providing and receiving environmental services in environmental management.